

25

Primitive tider
2023 25. årgang

Primitive
tider

Primitive tider utgis av Mari Arentz Østmo (redaktør), Svein Vatsvåg Nielsen, Guro Fossum, Isak Roalkvam, Knut Ivar Austvoll og Astrid Tvedte Kristoffersen

ISSN 1501-0430

Postadresse:

Primitive tider

Postboks 6727, St. Olavs plass

0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Redaksjonen

Trykk: Grafisk senter ved Universitetet i Oslo

© CC BY 4.0

Forsideillustrasjon: Utsnitt av Carta Marina. Fra artikkelen «Jakten på Varangermarkedet – søk etter flerkulturelle møter i et samisk landskap» av Marte Spangen og Jan Ingolf Kleppe.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer både etablerte og uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enklere, ikke fagfellevurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planlegg i god tid. Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss pr. mail: kontakt@primitive-tider.com

INNHOLD

Del I: Fagfellevurderte artikler

Fordeling av steinalderens løsfunn og boplassfunn i Vestland Kontraster og konsekvenser for forskning og forvaltning Knut Andreas Bergsvik, Jostein Aksdal og Victor Lundström	7
Jakten på Varangermarkedet – søk etter flerkulturelle møter i et samisk landskap Marte Spangen og Jan Ingolf Kleppe	31
Sound and Vision Battlescape analysis: Towards a Unified Method for Battlefield Archaeology Are Skarstein Kolberg	53
Steinhuggermerker i Trøndelag: En diskursanalyse av funksjon og relasjon Aleksander R. Dreyer Skre	71
Her Body, Their Voice – A discussion of women's reproductive agency Amanda Pedersen	83
It's Been a Long Time Coming: Anthropogenic impact and faecal biomarkers Anastasia Bertheussen	93

Del II: Anmeldelser

Daniel Groß og Mikael Rothstein, M. (red.) 2023 Changing identity in a changing World. Current studies on the Stone Age around 4000 BCE Sidestone Press, Leiden. 314 s. ISBN: 9789464261684 Skule O. S. Spjelkavik	105
Luc Amkreutz and Sasja van der Vaart-Verschoof (ed.) 2022 Doggerland. Lost World under the North Sea Sidestone Press, Leiden. 209 s. ISBN: 9789464261134 James Walker	109
Margrethe C. Stang and Laura Tillery (eds.) 2023 The Medieval Scandinavian Art Reader Scandinavian Academic Press, Oslo. ISBN: 978-82-304-0298-6 Carina Jacobsson	113

Margrethe C. Stang and Laura Tillery (eds.) 2023 The Medieval Scandinavian Art Reader

Scandinavian Academic Press, Oslo. ISBN: 978-82-304-0298-6

Carina Jacobsson

Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet

Det är en respektingivande antologi med totalt 20 artiklar (ca. 450 s.) som nyligen utkommit på Scandinavian Academic Press. Redaktörer är docent Margrethe C. Stang och dr. Laura Tillery som tillsammans med 18 andra författare medverkat i denna volym. Ämnesmässigt spänner boken över många århundraden med start i vikingatidens konstnärliga uttryckssätt till artiklar om stavkyrkor, gotikens arkitektur, medeltida muralmålari, manuskript, textilier, gyllene altarfrontalen, relikvarier jämte medeltida träskulpturer som krucifix, madonnor och altarskåp. Vissa uppsatser är av övergripande karaktär medan andra mer djuplodande med fokus på ett mindre antal objekt. Vidare förekommer ett par texter på metanivå om medeltidskonstens långa liv med fokus på Finland och tillkomsten av det medeltida kulturarvet i Norge. Sistnämnda ämne har i Sverige bl.a. behandlats av Bengt Thordeman i *Attitudes to the heritage* (1964) i serien *Medieval Wooden Sculpture in Sweden*, men temat har även varit föremål för nyare studier av Inga Lena Ångström, Lena Liepe och Pia Bengtsson Melin.

Ambitionen har varit hög; artiklarna är rikt illustrerade med färgbilder. Likaså finns kartor över föremålens geografiska belägenhet jämte åtskilliga faktarutor som författarna kan

korshänvisa till utan att behöva förklara begrepp i brödtexten. En synnerligen välbehövlig faktaruta delger den katolska mässans olika beståndsdelar, en redogör för altarskåpens terminologi, en de olika typerna av medeltida manuskript osv. Gott är att det nordiska materialet genom denna antologi erhåller en fördjupande studie på engelska till båtnad för utrikesfödda studenter eller andra intresserade. Som läsare noterar jag att många grundläggande litteraturreferenser saknas. Det rör sig dels om litteratur på nordiska språk, dels litteratur på franska och tyska vilket kanske beror på att den tilltänkta målgruppen främst är engelsktalande eller att flertalet författare har hemvist i den numera rådande anglosaxiska konstvetenskapliga traditionen.

Det ställer höga krav att författa artiklar av övergripande karaktär eftersom grundläggande konsthistoriska nyckelmonument och ny forskning skall komprimeras på ett begränsat antal sidor. Øystein Ekrolls grundliga och välskrivna artikel ger mycket väl valda exempel på den gotiska arkitekturen i Norden och framhåller valet av byggnadsmaterial mot bakgrund av klimat, geografi och geologi. Bruket av tegel kom att förändra arkitekturen, och i en faktaruta berättas om hur detta material tillverkades och att den danska klosterkyrkan i Ringsted byggdes

i tegel på 1160-talet. Vidare förtäljs att teglet kommer avsevärt senare till Mälardalen med Mariakyrkan i Sigtuna på 1240-talet vilket helt harmonierar med gängse uppgifter i handböckerna. Vi kan här lägga till klosterkyrkan i Sko från 1230-talet – det är känt. Det finns emellertid forskning som motsäger teglets sena introduktion i Sverige vilket ännu inte hunnit komma in i handböckerna som är skrivna för flera decennier sedan. Jan O. M. Karlssons diskuterar det märkliga tidsglappet i *Nydala klostres tidiga byggnadshistoria – från 1140-talet till 1260-talet* (2004a). Med utgångspunkt i flera arkeologiska undersökningar argumenterar han för tegel som byggnadsmaterial vid cisterciensklostren i Nydala i Småland och Julita i Södermanland under slutet av 1100-talet varigenom tegelbygandet i Sverige förs åtskilliga decennier bakåt i tiden. En förkortad version föreligger i *Nydala kloster och klosterkyrka* (2004b). När kollegor i andra ämnen presenterar fynd som motsäger gängse historieskrivning sägs ofta «nu måste handböckerna skrivas om». Dags att lyfta fram nyss omnämnda fakta rörande tegelarkitekturens ankomst till Sverige så att det tydliggörs.

Antologin innehåller också artiklar om mer udda företeelser inom medeltidskonsten. Martin Wangsgaard Jürgensen bjuder på en fördjupning över två senmedeltida krucifix med omgivande svävande änglar i kyrkorna i Stenmagle och Kvanløse på Själland (Zealand). Artikeln nämner ett par andra krucifix i Europa med änglaframställningar och diskuterar änglakraucifixens vidare innebörd för den liturgiska miljön. Även här finns en faktaruta om änglar. I en antologi av detta slag hade annars ett översiktligt kapitel med prov på ett urval av alla unika högklassiga krucifix i Norden från 1100-talet och framåt varit mer naturligt. Vidare hur denna kultbild förändrats över tid med redogörelser över orsaker och bakgrund till det förändrade konstnärliga uttryckssättet. Jag är själv författare till flera böcker och artiklar om medeltida träskulpturer och altarskåp och kan verifiera det nordiska materialets unicitet ur ett europeiskt perspektiv (Jacobsson 1995; 2002). Kanske blir Wangsgaard Jürgensens artikel startskottet för

en kommande studie av änglarnas förekomst och betydelse för medeltida korsfästelsescener. Här kunde inlemmas de stora paradnumren av änglakraucifix, ringkrucifixet i Öja på Gotland med sörjande änglar i ringkorsets svicklar och kalvariegruppen på trabes i närbelägna Hamra kyrka med flankerande änglafigurer – förvisso utan vingar men hålligheter baktill talar för att det är dessa väsenden som avses.

Elisabeth Andersens och Kaja Kollandsruds vackert illustrerade artikel om tronande madonnabilder med Jesusbarn beskriver skåpens iscensättning med ord som «dynamic multimedia designs» vilket dock leder tankarna till dagens moderna konstvärld. Ofta bär den heliga Jungfrun gyllene kjortel med mantel i avvikande kulör. Medelst färgbilder får läsaren se hur insidan av baldakinerna utsmyckats; madonnan från Dal (Telemark) tronar under en gyllene sol på rosafärgad botten, jungfrun från Hove, Vik in Sogn under en mörkblå himmel med månskäran och tio stjärnor i guld. Författarna ger flera tänkvärda referenser till texter författade av bl.a. Beda den vördnadsvärde (Venerabilis), Robert Grosseteste jämte skrifter som Gammelnorsk homiliebok och Mariu saga. Förutom dessa texter vill jag lyfta följande versrader ur Bibeln, Höga Visan kap. 6:9:

Vem är hon som där blickar
fram lik en morgonrodnad,
skön såsom månen,
strålände såsom solen,
överbäldigande såsom en härska?

Med Höga Visans ord som fond kan madonna-skåpens baldakinmålningar med solen på rosa bottenfärg tolkas som morgonrodnaden. Maria i överförd bemärkelse är «skön såsom månen» som i sin tur lånar sitt ljus från Rättfärdighetens Sol (Jesus). En klassiker beträffande Mariaforskning som saknas i litteraturlistan är Gertrud Schillers *Ikonographie der christlichen Kunst Bind 4. 2 Maria* (1980).

Kristin Kauslands artikel om senmedeltida altarskåp med exempel på både tyska och nederländska sådana i nordisk tappning vittnar om utmaningen att på ett begränsat sidomfång

behandla ett så komplext ämnesområde. Det är som sagt inte är klarlagt hur altarskåpen brukades under medeltiden. Var de oftast stängda för att öppnas enkom vid de stora högtiderna? Det finns både publicerad och pågående forskning i ämnet. Referensen till ett avsnitt i Wangsgaard Jürgensens gedigna avhandling *Ritual and Art across the Danish reformation* (2018) diskuterar retablets funktioner. Jag vill här också ge prov på ett exempel på en senmedeltida samtida «bruksanvisning» till ett altarskåp skriven av Andreas Stoss, prior vid karmeliternas konvent i Nürnberg och son till den välkände bildsnidare Veit Stoss:

Observera att altarskåpet endast skall öppnas vid högtidsdagar som juldag, påsk, pingst och de två följande dagarna efter Kristi Himmelsfärd, Alla Helgons Dag, Epifania (Trettondag jul), Corpus Christi (Kristi heliga lekamen) och konventets invigningsdag jämte alla festdagar tillägnade den välsignade Jungfru Maria. På högtidsdagen skall det stängas direkt efter den andra klockringningen vid vesper (aftonsången). Två gånger per år skall det rengöras. Vidare skall inga stora ljus finnas på altaret på grund av röken: två små vaxljus är tillräckligt och andra sorter bör placeras bort från altaret.

Detta citat publicerade Michael Baxandall i *The limewood sculptors of Renaissance Germany* (Baxandall 1980:48). Baxandalls klassiska verk som förvisso har några år på nacken, är inte obsolet utan i allra högsta grad användbar på samma sätt som Gertrud Schillers ovan omtalade verk om jungfru Maria.

Noterar också att nätkällor på engelska språket förekommer som referenser trots att gedigen forskningslitteratur finns att tillgå. Om engelskspråkiga studenter är den primära målgruppen för denna publikation kan jag förstå detta tillvägagångssätt, men förfarandet sänder samtidigt felaktiga signaler. Det är bekvämt att klicka fram en artikel på nätet, det går snabbare än att beställa fram bokverk. Problemet är att man riskerar missa sakkunskap om man inte läser den grundläggande litteraturen. Men allt fler standardverk blir glädjande nog tillgängliga online.

Naturligtvis blir de enstaka nedslag som jag gör i detta omfattande verk beroende på intresse och vad jag själv har bedrivit forskning på. Vill framhålla att redaktörerna Margrethe C. Stang och Laura Tillery har gjort ett beundransvärt jobb med att hålla i alla trådarna och slutprodukten blev en välbehövlig och flott illustrerad publikation. Dessutom är boken estetiskt tilltalande med en högkvalitativ omslagsbild som man till och med kan veckla ut! Det är förmämligt av Det humanistiske fakultet och Institutt for kunst- og medievitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) och externa finansiärer som EU:s Horizon 2020 och Marie Skłodowska Curiefoundation att göra en satsning av detta slag.

Litteratur

- Baxandall, M. 1980 *The limewood sculptors of Renaissance Germany*. Yale University Press, New Haven.
- Jacobsson, C. 1995 *Höggotisk träskulptur i gamla Linköpings stift*. Ödins förlag, Visby.
- Jacobsson, C. 2002 *Beställare och finansiärer. Träskulptur från 1300-talet i gamla ärkestiftet*. Ödins förlag, Visby.
- Karlsson, J. O. M. 2004a *Nydala klosters tidiga byggnadshistoria – från 1140-talet till 1260-talet*. Utdrag ur avhandlingstext: Tidig Cistercienserarkitektur i det medeltida Sverige.
- Karlsson, J. O. M. 2004b *Nydala kloster och klosterkyrka*. Nydala församling, Nydala.
- Schiller, G. 1980 *Ikonographie der christlichen Kunst. Bind 4. 2 Maria*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- Thordeman, B. 1964 *Medieval Wooden Sculpture in Sweden. Vol. 1. Attitudes to the Heritage*. Museum of National Antiquities, The Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wangsgaard Jürgensen, M. 2018 *Ritual and art across the Danish Reformation. Changing interiors of village churches, 1450–1600*. Ritus et artes. Brepols, Turnhout.